

ELS MAGISTRATS DE LA REIAL AUDIÈNCIA DE CATALUNYA EN EL TEMPS DE LA REVOLTA (1640-1652)

per *Francesc Xavier Padrós i Castillon*

El funcionament efectiu de les institucions catalanes del segle XVII i la seva integració en el context socio-polític i econòmic en què sorgeixen i es desenvolupen segueix mancat encara de l'abundor d'estudis que fóra desitjable. Igualment, l'anàlisi dels antecedents i comportament de les classes governants i del funcionariat a l'Edat Moderna, malgrat les reiterades invocacions dels seus patrocinadors —Vicens Vives, Elliott—, gairebé si ha caminat les seves primeres passes i, avui en dia, el diccionari biogràfic de la burocràcia catalana encara segueix tenint massa pàgines per omplir.

Anàlisi d'una institució —la Reial Audiència de Catalunya—, estudi dels membres que la servien —els seus magistrats—; íntimament relacionats l'una i l'altre, a aquests dos objectius respon la present investigació, enquadrada cronològicament entre el 1640 i el 1652, coincident per tant amb el període de la revolta catalana. Aquesta darrera delimitació comporta a la vegada l'addició d'un tercer objectiu als que fins ara hem esmentat, això és: l'estudi de la institució dins una dinàmica de conflicte i de forta agudització de les tensions entre la Monarquia espanyola, de qui depenia l'Audiència en darrer terme i Catalunya, lloc on exercia la seva jurisdicció.

Aquests objectius, doncs, han guiat definitivament el curs de la investigació de manera paral·lela a la doble hipòtesi de treball que, conjeturada indiciàriament, hem volgut contrastar: si la dependència respecte de la Monarquia, mostrada per l'Audiència de Catalunya en el període anterior a la revolta, i el seu desmembrament i posterior prostració no eren altra cosa que la manifestació del caràcter instrumental que per a aquella Monarquia tenien els òrgans intermedis de naturalesa jurídic-política, i si la seva manca de funcionalitat en situacions de reputura política no palesava en darrer terme la immaduresa de l'aparell institucional estatal.

Per a poder avaluar una hipòtesi d'aquesta índole resultava imprescindible conèixer, en primer lloc, quin havia estat el procés de formació de l'Audiència de Catalunya, fonamentalment al llarg del segle XVI, i quin lloc ocupava exactament dins el sistema jurisdiccional del Principat. Calia saber també l'abast de la vessant política d'actuació de l'Audiència i el seu àmbit de relacions, tant amb el màxim òrgan de l'administració perifèrica, el Virrei, com amb l'organisme de control i comunicació política per excel·lència de la Corona d'Aragó, el Consell Suprem d'Aragó.

Des de la perspectiva del coneixement dels membres de l'Audiència, era necessari examinar la composició interna de les Sales i el quadre estatutari de drets i obligacions dels magistrats, així com els criteris de selecció —professionals, familiars, polítics— emprats pels òrgans que intervenien en el procés. El desenvolupament de la carrera administrativa dels jutges, tant amb anterioritat al seu ingrés a l'Audiència com en el seu interior, i les diferents modalitats de finalització dels seus serveis, inclosa la promoció a càrrecs de superior responsabilitat, havien de completar el marc de referències entorn de l'aparell burocràtic de la institució.

Finalment, l'actuació de l'Audiència, com a òrgan col·lectiu, i la dels seus magistrats, individualment, durant la revolta fins a la seva finalització es configuraven com a premises essencials per a poder avaluar el grau d'exactitud de les formulacions sovint reiterades entorn de l'Audiència de Catalunya, ja fos per remarcar el seu tarannà col·laboracionista respecte del poder central, ja fos per a puntualitzar l'esperit legalista i suposadament neutral de les seves actuacions.

* * *

A nivell institucional, l'Audiència de Catalunya que opera al segle XVII és el fruit d'una lenta i gradual evolució legislativa que té lloc al si de les Corts catalanes, fonamentalment al llarg del segle XVI. Aquest procés de configuració és per si sol important, per tal com s'allunya del seguit per les Audiències de la Corona de Castella. L'Audiència catalana, sorgida originàriament per la necessitat de donar resposta a l'absentisme i consegüent desvinculació del Rei de l'administració de justícia, assoleix els seus perfils definitors en el marc del pacte constitucional, segons el qual la teòrica representació del Principat —en la pràctica, la de les classes dominants catalanes— acordà amb el Rei la definició de l'estructura orgànica i funcional del màxim tribunal de justícia de Catalunya. En aquest sentit, l'Audiència resultant de l'evolució és una institució que, a la fi del segle XVI i començaments del XVII, ha assolit uns trets clarament moderns: és un òrgan col·legiat, amb una complexa organització interna que ha consagrat la divisió dels processos civils i criminals i que, mitjançant un intricat sistema d'apel·lacions i suplicacions ha trobat un equilibri que garanteix una teòrica imparcialitat en les seves decisions.

Des del punt de vista de les parts que intervingueren en el procés de conformació de l'Audiència, la configuració final pot estimar-se com a satisfactòria. Les Corts catalanes havien aconseguit remoure alguns dels elements més molestos, especialment el consell criminal que s'havia creat el 1564, i la Monarquia havia assentat un òrgan d'indubtable transcendència en l'administració de justícia a Catalunya.

Si la satisfacció pot considerar-se compartida quant a l'òrgan en si, el mateix succeeix des del punt de vista competencial. En aquest àmbit el resultat final de la transició té, però, una doble lectura. Des de l'òptica de la Monarquia, l'establiment de mecanismes d'evocació a l'Audiència de causes dels tribunals inferiors, reials i senyoriais, i d'una segona instància d'apel·lació en via civil, també davant l'Audiència, junt amb la reserva al coneixement exclusiu d'aquesta dels casos criminals de notòria importància i gravetat, garanteixen un cert tipus de control sobre les instàncies judicials inferiors. Sota la perspectiva de la classe nobiliària catalana, però, aquests mecanismes de control no eren suficientment intensos com per a sentir-se perjudicada en l'exercici de la seva jurisdicció en els senyorius jurisdiccional. En la mesura, a més, que l'Audiència era la més alta instància judicial de Catalunya, restava una franja molt àmplia encara on el domini dels senyors seguia essent gairebé exclusiu.

Tanmateix, junt a l'aspecte judicial, l'Audiència tenia atribuïdes unes àmplies facultats en l'esfera política. Com a òrgan consultiu del Virrei, el seu poder era notòriament

important i més en la mesura que sovint constituïa no solament el recolzament més qualificat d'aquell, sinó també l'únic. És per això que si el procés d'evolució de l'Audiència en l'àmbit estrictament judicial no presentava gaires punts de fricció, trets dels derivats de l'encreuament amb altres jurisdiccions —singularment l'eclesiàstica i la militar—, en la vessant política la progressiva intromissió de l'Audiència en els afers públics de Catalunya, especialment sensible en la primera meitat del segle XVII, i sobretot a partir dels anys trenta de la centúria, havia de conduir inevitablement a l'assumpció de postures polítiques rellevants. Però hi ha encara un matís a remarcar: mentre que com a òrgan jurisdiccional l'Audiència tenia un marc de referència força definit, més encara a partir de la fixació de les fonts del dret català operada a les Corts del 1599, en la seva esfera d'actuació política el punt de referència no estava escrit ni compilat enlloc, sinó que li venia dictat per dues institucions, el Virrei al nivell immediat, i el Consell d'Aragó, en representació del poder central. Aquesta especial situació en l'esfera política, com a òrgan amb la responsabilitat d'aconsejar el Virrei que, a la vegada, podia emprar aquesta funció consultiva per a comprometre-la encara més en el joc polític, i com a òrgan obediènt al Consell d'Aragó, que formulava les directrius polítiques de la Monarquia a Catalunya, col·locava l'Audiència en una posició extremadament incòmoda, atès que per la via política quedava hipotecada la seva imparcialitat judicial i esdevenia progressivament més supeditada al poder polític.

Amb tot, si l'anàlisi institucional posa en relleu com la configuració dual de l'Audiència comprometia de manera decisiva el seu futur, com a òrgan vinculat a les institucions de la Monarquia, l'estudi de la seva composició sociològica resulta també revelador.

Dos són els aspectes més sobresortints en relació amb l'element humà de l'Audiència: d'una banda, la seva selecció, en la qual intervenien tota una sèrie de requisits i condicionaments que delimitaven ben clarament el tipus de personalitat que el futur magistrat havia de tenir; de l'altra, la posterior carrera burocràtica al si de la institució, que imposava també l'observança d'un seguit d'actituds i exigències. Pel que fa a la selecció, poden distingir-se tres requisits bàsics, consagrats a nivell constitucional: titulació universitària de Doctor en Dret (civil o canònic), nacionalitat catalana i habilitat o experiència professional. Junt a aquests requisits existia però, un altre grup de condicionaments que, si bé no estaven regulats, assolien una significació considerable: la fidelitat política, els antecedents o mèrits familiars i el caràcter o la projecció social dels magistrats.

Requisits positivitzats i condicionaments de lliure apreciació contribuïen a dissenyar un arquetipus de magistrat teòricament idèl i, en principi, no problemàtic ni per a la Monarquia ni per al país: Doctor en Dret, català, experimentat en l'administració, políticament fidel, amb uns vincles familiars que sovint el lligaven als clans i classes dominants de Catalunya i amb una bona reputació, heretada i pròpia, en el passat i en el present. Això no obstant, aquesta idíl·lica imatge estava condemnada a trencar-se quan la crispació i l'enfrontament entre la Corona i Catalunya fessin acte de presència. L'arquetipus esdevenia llavors contradictori i molest per a uns i altres. La seva nacionalitat i el legalisme estricte inculcat al llarg dels seus estudis inclinaven els magistrats al respecte per les lleis de la terra; a vegades també, els seus lligams familiars. Però la seva fidelitat política estava concebuda en termes de fidelitat a la persona del Rei, que era al cap i a la fi qui l'havia recompensat amb el càrrec; el seu conservadurisme l'allunyava també de qualsevol aventura; la posició i el poder assolits l'estimulaven a perserverar en el servei a l'Audiència, des d'on podia aspirar a escalar cap a llocs de major responsabilitat. La disjuntiva entre fidelitats que, a vegades, s'ha emprat per a definir la posició i actituds dels magistrats catalans de l'Audiència tenia, doncs, raons més prosaiques.

La carrera administrativa al si de l'Audiència apareixia marcada per les mateixes contradiccions. En condicions de normalitat, l'expectativa d'un lent però gradual ascens en la jerarquia administrativa estava assegurada i, amb majors o menors comoditats, el Jutge de Cort entrat a l'Audiència sabia que podia assolir una plaça civil a alguna de les dues primeres Sales i des d'aquesta podia aspirar a ésser traslladat a la Tercera Sala i àdhuc arribar a la Regència de l'Audiència, des d'on les possibilitats d'ascens eren notables. Fins i tot si els salaris no eren massa alts, la corrupció tolerada i l'escassa vigilància disciplinària li podien permetre d'obtenir fonts suplementàries de benestar material, mentre gaudia del prestigi i preeminència que li garantia el pertànyer a la institució. Però si les circumstàncies polítiques canviaven, tot aquest esquema podia trencar-se amb facilitat: la placidesa de la seva carrera podia transformar-se en la més angoixant de les situacions; els serveix que li podien ésser exigits llavors poc tenien a veure amb la seva reposada actuació com a magistrat; de la rutinària i metòdica celebració de vistes podia passar a servir a qualsevol lloc del Principat, perseguint malfactors o bandolers o, el que era més compromés, executant les ordres encomanades pel Virrei en matèries tan impopulars com les lleves de soldats o els subministraments d'animals o material per a l'exèrcit reial.

Els magistrats de l'Audiència, en definitiva, compartien amb la institució a la qual servien la mateixa dualitat funcional: jutges, però també assessors; experts en dret i, alhora, servidors polítics. Com a jutges es devien a la llei, però com a servidors polítics es devien als seus superiors que, a més, tenien a les seves mans totes les claus per a garantir la seva docilitat, en la mesura que eren ells, Virrei i Consell d'Aragó, els que tenien l'última paraula tant en la selecció com en la posterior promoció i carrera dels magistrats.

Fins aquí les consideracions entorn de la primera part de la hipòtesi a què al·ludim. Pot concloure's a tenor del que s'ha apuntat, que l'Audiència de Catalunya, malgrat haver-se configurat i desenvolupat dins els esquemes del pacte constitucional existent entre la Monarquia i Catalunya i ésser en aquest sentit una obra col·lectiva, estava condemnada, per la seva mateixa naturalesa dual —judicial i política— i específicament pels lligams amb la Monarquia i els seus òrgans, a esdevenir un dels instruments principals de l'actuació política a Catalunya.

La realitat s'encarregà de corroborar moltes d'aquestes previsions. L'anàlisi de l'actuació de l'Audiència en el període immediatament anterior a la revolta mostra clarament com la seva progressiva intervenció en la vida política catalana, com a òrgan supeditat al Virrei, accelerà ben aviat totes les contradiccions del sistema. Si des de l'òptica particular d'una Monarquia acostumada a dirigir des del centre el govern de tots els seus territoris, la dependència cada cop més acusada de l'Audiència respecte del Virrei era perfectament lògica, la percepció del fenomen de Catalunya era ben diferent. La identificació entre Virrei i Audiència no podia anar més que en perjudici de l'última, en la mesura que dins la dinàmica de tensió, agreujada des del 1626, els Virreis, amb actuacions gens conciliatòries, assoliren ben aviat als ulls de Catalunya la representació del despotisme i la incomprensió envers les demandes o queixes de la classe dirigent catalana. Fruit de la identificació, l'Audiència i els seus ministres anaren transformant-se, per a l'opinió catalana, en corresponsables de les actuacions i decisions del Virrei. La pròpia Audiència, o almenys alguns dels seus magistrats, perceberen els perills del procés endegat i reaccionaren en ocasions contra aquesta identificació, especialment a la fi de 1639 en el tema dels allotjaments, però la situació ja era irreversible i les reticències de l'Audiència només servien per a exasperar els ànims de la Cort i, en especial, del Consell d'Aragó.

El resultat final de l'any 1640, amb el desastrós balanç de cinc morts i el posterior exili de gairebé la totalitat dels magistrats, fou una conseqüència, si no lògica, sí previsible. En aquest sentit la miopia política de la Monarquia espanyola fou inqüestionable. Però

és, sens dubte, en el període posterior al 1640 quan millor s'observa la feblesa del model teòric de govern.

Efectivament, si per al poder central el sistema d'organització de l'aparell administratiu a Catalunya semblava prou consolidat i en ell l'Audiència constituïa una de les peces bàsiques, no s'explica fàcilment el sobtat desencís i escepticisme amb què el Consell d'Aragó contemplà la possibilitat, suggerida sobretot pels caps de l'exèrcit espanyol a Catalunya, de reimplantar l'Audiència o, almenys, un cert principi de tribunal. En aquest sentit, el període comprès entre el 1641 i el 1643 palesa un evident desconcert respecte de quina havia d'ésser la solució futura de la qüestió.

Probablement pugui argumentar-se en favor del desinterés manifestat pel Consell d'Aragó, l'excepcionalitat del moment i la incertesa sobre quan havia de durar el conflicte bèl·lic iniciat. Però aquesta argumentació no és massa sòlida en la mesura que, quan finalment es procedeix el 1643 a la reimplantació de l'Audiència a Tarragona amb un cert caire constitucional, la posició d'escepticisme del Consell segueix essent semblant, fins a l'extrem de permetre's efectuar, en contra de la voluntat ja expressada pel Rei, la recomanació que no es dugués a terme.

Recuperada Lleida per les tropes filipistes, l'Audiència fou traslladada el 1644 a aquesta capital. Capità disminuïda des de la seva erecció, el procés subsegüent, plegat de problemes econòmics que impedeixen, de fet, que pugui funcionar, revela alguns dels límits reals de la capacitat organitzativa de la Monarquia: límits econòmics, ben segur, però també límits d'índole política, que expliquen la decadència total de l'Audiència reinstaurada en els anys posteriors.

La Monarquia espanyola, incapaç d'estructurar una administració de reraguarda, abandonà qualsevol intent encaminat a preparar el terreny per al retorn de Catalunya a l'obediència monàrquica. Però més que l'abandó en si, importa remarcar que aquest es produïu precisament quan més clar era l'avanç militar espanyol i quan més propera es veia la solució final. El llarg parèntesi obert en la història de l'Audiència entre el 1644 i el 1652 és, en aquest sentit, la millor prova d'aquella incapacitat.

No obstant, més enllà de la mera constatació dels fets corre un plantejament de fons. Al nostre parer, en la base del desinterés progressiu del Consell d'Aragó i després de la Monarquia, en general, envers el restabliment de l'Audiència, hi ha un problema més profund. La guerra dels Segadors, des de l'òptica amb què ha estat analitzada en aquest treball, revela fonamentalment la feblesa estructural de la Monarquia espanyola i denota l'existència d'una profunda crisi que arriba àdhuc fins a la mateixa concepció de l'Estat. El Consell d'Aragó, com la resta de la Cort, havia experimentat en la pròpia pell el fracàs del sistema polític dissenyat fins aleshores. La seva reacció davant el tema del restabliment de l'Audiència de Catalunya, peça important dins aquell sistema, palesa, a més, la profunda inseguretats i manca de confiança respecte de la configuració administrativa perifèrica a Catalunya.

La manca de funcionalitat de l'Audiència dins el procés revolucionari obert el 1640, justificava en aquest sentit la seva postergació. La seva reimplantació en aquestes circumstàncies hauria significat avançar, en certa mesura, el resultat final de la contesa, almenys des del punt de vista de les condicions de la reintegració de Catalunya a l'obediència filipista, si s'optava per respectar la configuració institucional de l'Audiència. Però en aquells moments ni el Consell d'Aragó ni cap dels òrgans de la Monarquia estaven en condicions de garantir les clàusules posteriors a l'acabament del conflicte bèl·lic. En la mateixa línia, l'Audiència finalment formada a Barcelona a la fi del 1652, tot i tenir una aparença formal coherent amb el model constitucional, no pot considerar-se més que com el primer pas d'un procés ulterior, on l'increment del grau de politització de l'òrgan, ben representat

en la pròpia composició dels magistrats, exiliats en la seva majoria, esdevindrà una realitat inqüestionable. D'aquesta manera, la disjuntiva entre el manteniment del «statu quo» constitucional i la ruptura d'aquest es resoldrà, pel que fa a l'Audiència, amb una solució de compromís que, respectant els trets bàsics de la seva configuració, introduirà una major pressió encara de l'aspecte de fidelitat política a la Corona. Pot dir-se, per tant, que l'Audiència del 1652 recupera la tradició, consolidada els anys anteriors al 1640, però encara amb major intensitat. És per això que si, abans de la revolta, podia predicar-se ja amb justícia la dependència de la institució respecte de la Monarquia i el col·laboracionisme objectivament innegable dels seus membres, superada la decadència del turbulent període revolucionari, l'Audiència, fortament controlada des de la Cort, apareix destinada a convertir-se, definitivament, en un més dels llargs tentacles de la Monarquia a Catalunya.

NOTA

La font bàsica utilitzada per a l'elaboració d'aquest treball ha estat la subministrada per les Consultes del Consell d'Aragó sobre l'Audiència, així com tota la documentació complementària referent a aquesta institució, que s'inclou als lligats corresponents a la Secretaria de Catalunya del Consell d'Aragó (Arxiu de la Corona d'Aragó).